

Az új kommunikációs technológiák megjelenésekor újra és újra felmerülő kérdés, hogy vajon mennyiben változtatják meg ezek az eszközök a már kialakult szokásokat, megismerő és viselkedéses rendszereinket, akár az egyének, akár a közösségek szintjén. Az alapkérdés – nagyon leegyszerűsítve – mindig az: vajon az eszközök változtatnak meg bennünket, vagy a már kialakult – biológiai, kognitív, társas – korlátok közé illeszkednek az új eszközök is?

Mint azt egy korábbi cikkünkben¹ áttekintettük, három alapvető álláspont különíthető el. Ezek közül az első kettő osztozik egy alapfeltevésben: abban, hogy a kommunikációs eszközök megváltoztatják mindennapjainkat, gondolkodásunkat, személyiségünket, kommunikációs szokásainkat.² Míg azonban az optimisták táborára szerint ezek a változások derűlátásra adnak okot, mert az emberi érintkezést könnyebbé és gyorsabbá teszik, a pesszimisták borongósan látják a kommunikációs eszközök okozta változásokat. Ők az állandó elérhetőségben a magán- és családi élet elsorvadását látják, és függőségről, elszemélytelenedésről, elszigeteltségről, a valós és közvetlen emberi érintkezés háttérbe szorulásáról beszélnek.

Ezzel szemben a stabil biológiai rendszerek hívei úgy vélik, hogy az evolúció során kialakult emberi elme és viselkedés nem változik meg egykönnyen. Ezért a modern információtechnológia nem forgatja fel gyökeresen a már megszokott emberi világot, függetlenül attól, hogy az átalakulás kedvező lenne-e vagy sem.

¹ Krajcsi Attila–Kovács Kristóf–Pléh Csaba, „Internethasználók kommunikációs szokásai”, a Nyíri Kristóf által szerkesztett *A 21. századi kommunikáció új útjai. Tanulmányok* című kötetben, Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2001, 93–110. o.

² Peter Bajan, „New communities, new social norms”, *Studia Psychologica*, 40, 361–366. o.

A modern kommunikációs technológia kapcsán ezt a kérdést eddig meghatározóan a kognitív architektúrára és a nyelvhasználatra vonatkoztatva vizsgálták.³ A jelen kutatásban ezt a vizsgálódási kört igyekeztünk kiterjeszteni két területre: egyrészt magukra a kommunikációs helyzetekre, másrészt személyiségpszichológiai konstruktmokra. Arra voltunk kíváncsiak, hogy (1) hogyan hat a mobiltelefon mindennapi kommunikációs szokásainkra, a személyes tér és idő tagolására; (2) meghatározza-e személyiségünk két alapvető tényezője – az extraverzió és az időgazdálkodás – azt, ahogyan a mobiltelefont használjuk?

Itt a stabil rendszerek hívei vélekedhetnének úgy, hogy a biológiai alapú személyiségtényezők határozzák meg a mobilhasználati szokásokban mutatkozó változatosságot. A másik álláspont szerint a mobilhasználat alapvetően átalakítja kapcsolatainkat, és csupán az érvek ütköztetésén múlik, hogy eldöntsük: ez a változás kedvező vagy kedvezőtlen.

Módszer

A vizsgálat során 99 budapesti és szegedi bölcsész, valamint mérnök egyetemi hallgatót kérdeztünk meg, akik mindegyike rendelkezett mobiltelefonnal. Átlagos életkoruk 20,6 év (szórás: 1,8 év) volt. Átlagosan 1,6 éve rendelkeztek mobiltelefonnal (szórás: 1,1 év). A 99 személy nem szerinti megoszlása: 36 férfi és 63 nő. A kérdőíveket személyesen, a helyszínen töltötték ki. A kitöltés nagyjából 20-25 percet vett igénybe.

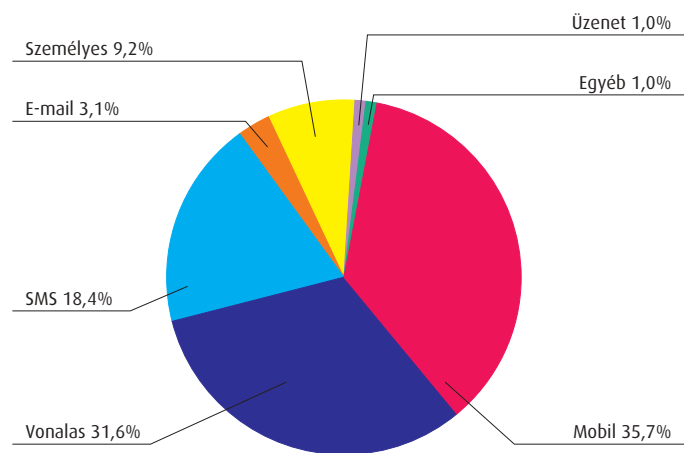
Kommunikációs mintázatok, a tér és az idő tagolása a mobiltelefon használatát során

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a válaszadók különféle helyzetekben mely kommunikációs eszköz használatát részesítik előnyben. A jelen felmérésben a következő négy helyzetet vizsgáltuk: előre megbeszélte találkozót lemondása, bocsánatkérés mulasztásért, találkozó megszervezése, illetve udvarlás. Az első három esetben külön vizsgáltuk a formális és az informális helyzeteket, vagyis a munkatárstól vagy távolabbi ismerőstől való bocsánatkérést hasonlítottuk a baráttól

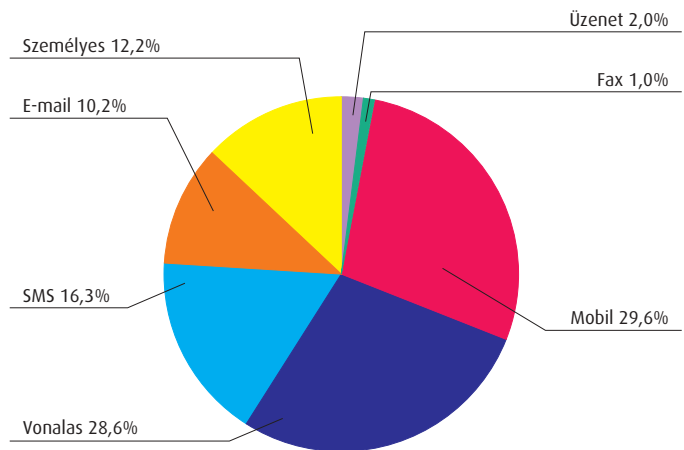
³ Lásd Pléh Csaba, „A kognitív architektúra módosulásai és a mai információtechnológia”, a Nyíri Kristóf által szerkesztett *Mobil információs társadalom. Tanulmányok* című kötetben, Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, Budapest, 2001, 63–74. o.; Sándor Klára, „Mobiltársadalom és nyelvhasználat: Valami új vagy újra a régi?”, ugyanott, 83–93. o.; Pléh Csaba, „Communicative patterns and cognitive architectures”, előadás a Westel Mobil Rt. és az MTA Filozófiai Kutatóintézete „New perspectives on 21st-century communications” című konferenciáján, 2002. május 24-én; Robin Dunbar, „Are there cognitive constraints on an e-world?”, előadás ugyanakkor, ugyanott; az előadás szövege jelen kötetben olvasható.

1. ábra:

Baráttal vagy családtaggal való találkozás lemondása



Munkatárssal vagy távoli ismerőssel való találkozás lemondása



vagy családtagtól való bocsánatkéréshez és így tovább. Minden esetben azt kérdeztük a személyektől, hogy a *legutóbbi alkalommal*, amikor az adott helyzetbe kerültek, melyik eszközt használták.

Előre megbeszélt találkozó lemondása esetén (1. ábra) a mobilbeszélgetés és az SMS együttesen meghatározó volt, a válaszadóknak több mint a fele mobiltelefonon használt. A mobilbeszélgetés utáni leggyakoribb válasz ugyanakkor a vonalastelefon-hívás volt. Így az is elmondható, hogy az esetek közel 60%-ában az élőszóban való kommunikációt preferálták. A kommunikációs eszköz használata nem mutat lényeges különbséget aszerint, hogy formális vagy informális találkozót mondtak le a személyek: számottevő eltérés egyedül az e-mail használatában mutatkozik, amely formális kapcsolatban gyakrabban használt médium.

Nem találunk lényeges eltérést a baráti és a munkával kapcsolatos találkozók (2. ábra) megszervezéséhez használt eszközök preferenciája között sem. Annyi különbség azonban megfigyelhető, az informális rendezvényeket hajlamosabbak vagyunk élőszóban (mobil- vagy vonalastelefon-beszélgetés) megszervezni, a munkával kapcsolatos összejövetelek megszervezésekor pedig gyakrabban az e-mail használata – az SMS rovására.

Bocsánatkérésnél (3. és 4. ábra) azonban már lényeges eltérést találunk a formális és az informális helyzetek között. Míg munkatárstól vagy távoli ismerőstől a megkérdezettek fele kért személyesen bocsánatot, közeli ismerősnél ez az arány már 70%. Úgy tűnik, hogy formális helyzetekben gyakrabban használunk mobiltelefonon ilyen célra, míg a közvetlen kapcsolatokban továbbra is a személyes kommunikáció dominál.

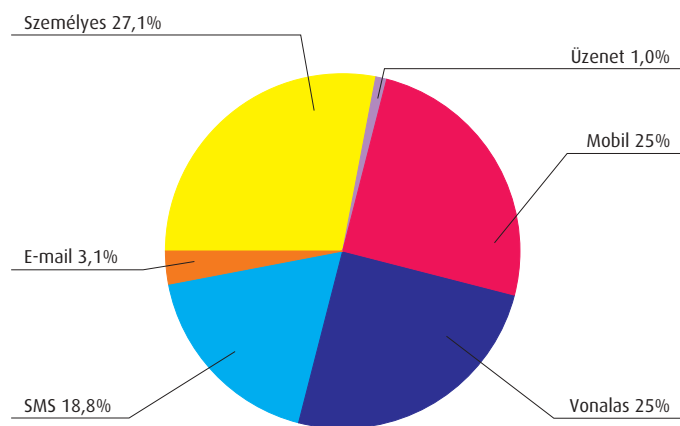
Azok számára, akik a modern kommunikációs eszközök miatt a személyes érintkezés háttérbe szorulásától tartanak, megnyugtató lehet, hogy udvarláskor (5. ábra) még mindig elsősorban arányú a személyes kommunikáció. Igaz, az ezüstérmes a mobiltelefonon való beszélgetés és az SMS, amelyek együttesen jóval maguk mögé szorítják a vonalas telefonon való közeledést.

A fenti négy kommunikációs helyzet vizsgálatának átfogó tanulsága, hogy minél személyesebb egy adott szituáció (a találkozó lemondásától a bocsánatkérésen át az udvarlásig), illetve minél inkább kötődünk a kommunikációs partnerhez, annál inkább előtérbe kerül a közvetlen emberi érintkezés. Talán valóban vannak pillanatok, amelyeket személyesen kell átélnünk... De ha mégsem, akkor tényleg a második legnépszerűbb kommunikációs eszköz a mobiltelefon.

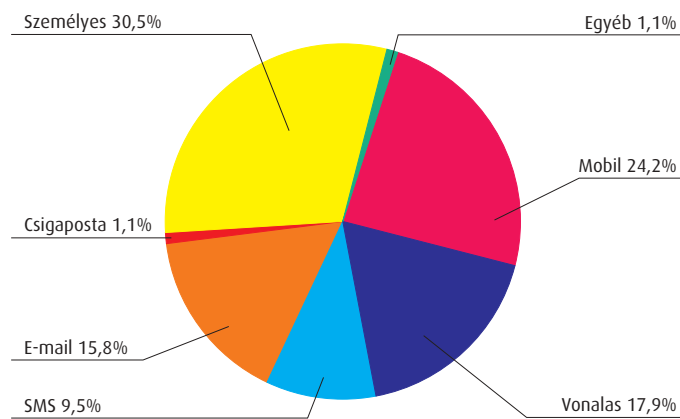
További tanulság, hogy az e-mailben való érintkezés elterjedtebb formális helyzetekben. Könnyen lehet azonban, hogy ez csupán műtermék, hiszen formális helyzet alatt szinte mindig munkahelyi eseményt képzeltek el a megkérdezett személyek, így az eredményt magyarázhatja az is, hogy munkahelyen elterjedtebb az e-mail és az internet használata.

A vizsgált személyektől megkérdeztük azt is, hogy milyen elérhetőségeiket

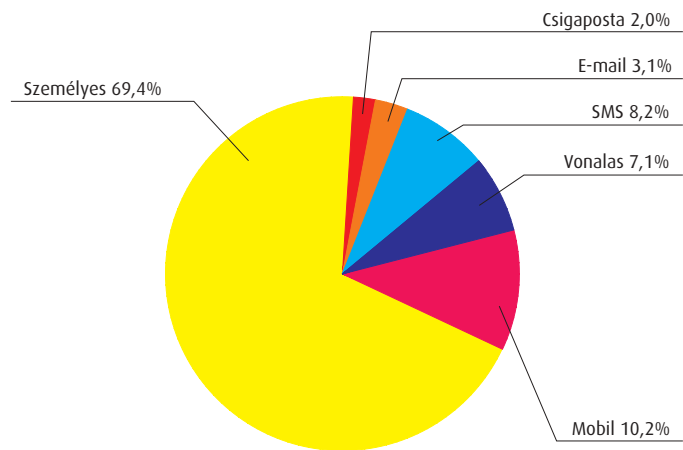
2. ábra:
Baráti összejövetel megszervezése



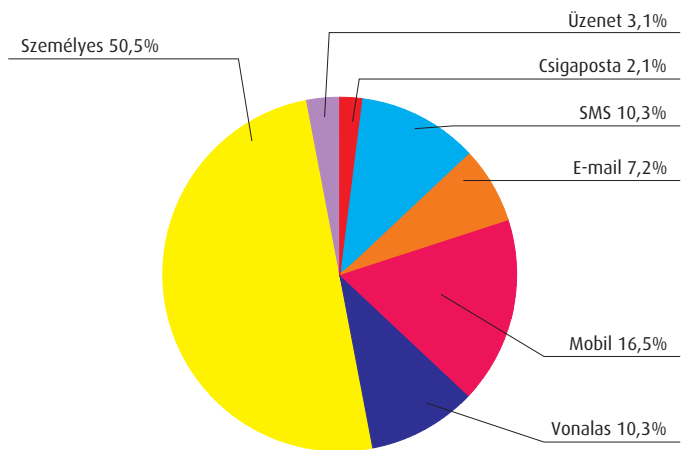
Munkával kapcsolatos összejövetel megszervezése



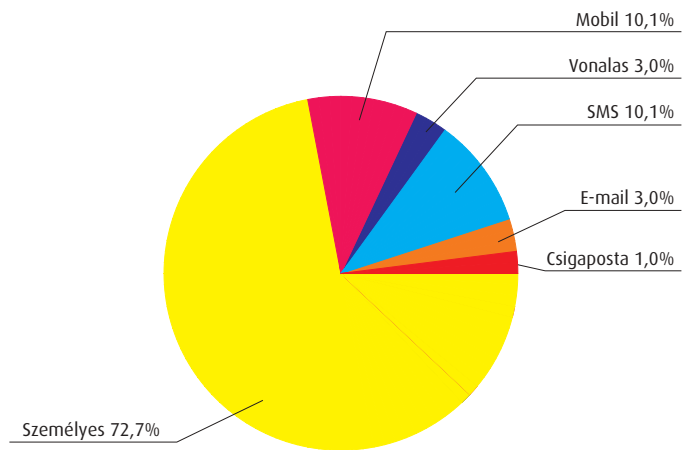
3. ábra: *Bocsánatkérés baráttól vagy családtagtól*



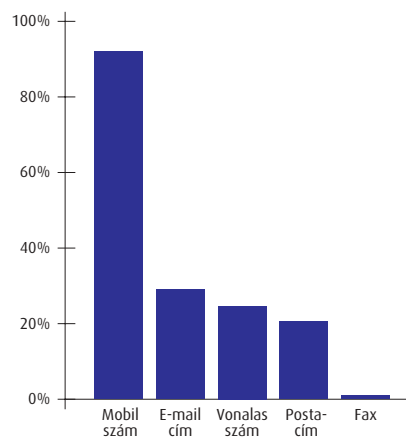
4. ábra: *Bocsánatkérés munkatárstól vagy távoli ismerőstől*



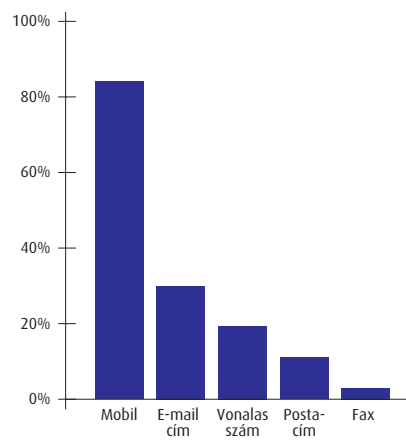
5. ábra: *Udvarlás*



6. ábra:
Elérhetőség (informális)



Elérhetőség (formális)



adták meg legutóbb, amikor megismerkedtek valakivel, akivel a kapcsolatuk várhatóan formális, illetve informális lesz (6. ábra). A személyek itt több választ is megjelölhettek.

Talán némileg meglepő módon itt sem találtunk számottevő különbséget a baráti és a hivatalos kommunikációhoz használt eszközök preferenciája között. Látható viszont a mobil-elérhetőség elsöprő dominanciája: a megkérdezettek több mint négyötöde adta meg mobiltelefonja számát a legutóbbi megismerkedéskor, függetlenül attól, hogy az várhatóan baráti vagy hivatalos kapcsolat lesz. Ez több, mint az összes többi elérhetőség együttvéve. A vonalastelefon-szám, amely tíz éve egy hasonló felmérésben valószínűleg még az első helyen állt volna, most a harmadik helyre szorult: az e-mail-kapcsolat is megelőzi, mind formális, mind informális helyzetekben. Ez persze lehet, hogy a speciális – egyetemistákból álló – minta következménye.

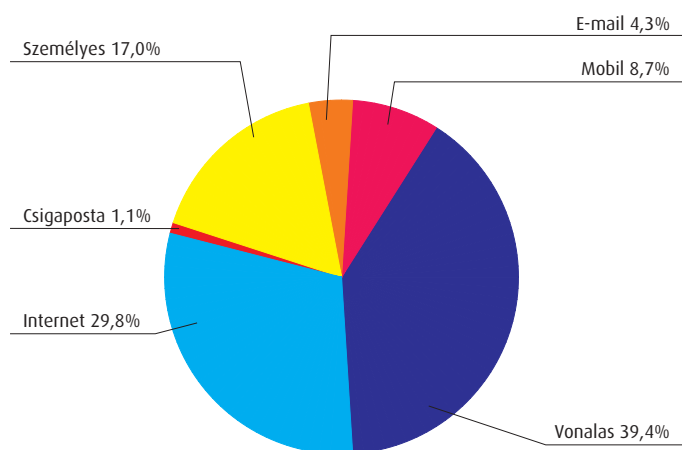
Korábbi vizsgálatunkhoz⁴ hasonlóan most is kíváncsiak voltunk arra, hogy mely médiumokat használják akkor, amikor többféle módon is elérhető információt próbálnak megszerezni. Az eredményeket a 7. ábra mutatja: a vonalas telefon és az internet a leggyakoribb válaszok, a mobiltelefon itt viszonylag háttérbe szorul. Könnyen lehet persze, hogy ez inkább a hazánkban elérhető információs szolgáltatásokra, semmint a megkérdezett hallgatókra jellemző.

A mobiltelefon valódi újdonsága a – mind térben, mind időben – kiterjesztett kommunikációs mező. A mobil használatának legnagyobb előnye – és némelyek szemében hátránya is – a „bárhol és bármikor” való elérhetőség. Ezért a közvetlen kommunikációs mintákon túl az is érdekelt bennünket, hogy milyen hatással van ez a médium a mobilhasználók tér- és időtagolására.

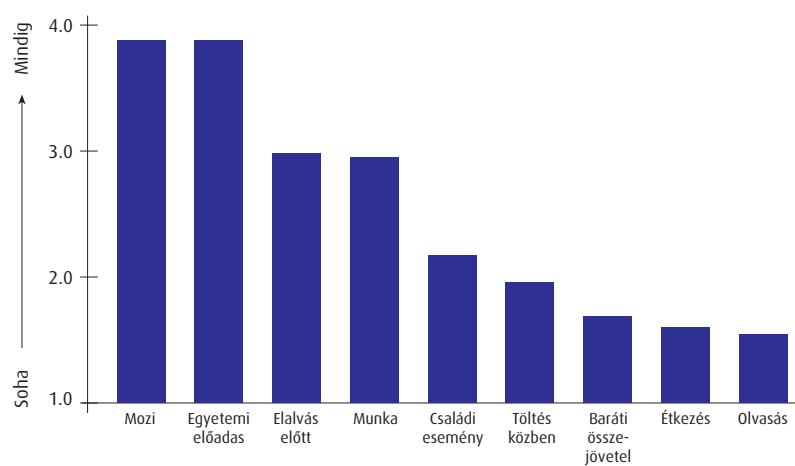
A kérdőív talán legszórakoztatóbb részében azt próbáltuk megtudni, hogy a mobilhasználók különféle – a személyesség mértékében eltérő – helyzetekben mennyire őrzik meg elérhetőségüket. A lehetséges válaszok a „mindig kikapcsolom”-tól a „soha nem kapcsolom ki” válaszig terjedtek, fenntartva a „nem kapcsolom ki, de ha megszólal, akkor nem válaszolok” lehetőségét is. Ez utóbbit azonban a 13 vizsgált helyzet közül kilencben a személyek jelentéktelen mértékben (4%-nál kevesebben) jelölték meg: itt a bekapcsolás egyenlő a hívás fogadásával. Így ebben a kilenc helyzetben egyszerű rangsort lehet felállítani aszerint, hogy milyen helyzetben mennyire őrzik meg az elérhetőségüket (8. ábra). Az ábráról az is leolvasható, hogy a különféle helyzetekben mely válaszok bizonyultak tipikusnak: a „4” jelenti az állandó kikapcsolást, a „3” a „többnyire kikapcsolja”, a „2” a „többnyire nem kapcsolja ki” válaszokat jelenti, míg az „1” az állandó elérhetőséget jelzi.

⁴ Krajcsi Attila-Kovács Kristóf-Pléh Csaba, i. m.

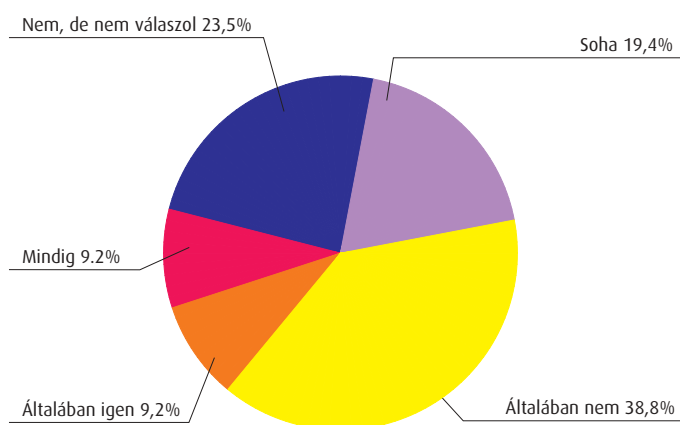
7. ábra: *Információ*



8. ábra: *Milyen gyakran kapcsolja ki?*



9. ábra: Kikapcsolás illemhelyen

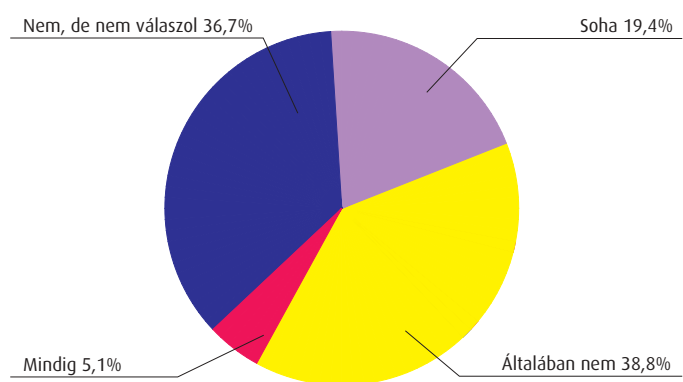


Látható, hogy a kikapcsolás gyakoriságát döntően nem befolyásolja az, hogy milyen mértékben személyes az adott helyzet. A mobilhasználattal kapcsolatban frissen kialakult illetően annál inkább meghatározó. Elfogadottá vált ugyanakkor, hogy olyan mindennapos tevékenységek közben, mint az olvasás és az étkezés, válaszolunk a bejövő hívásokra. A megkérdezettek baráti és családi eseményeken is többnyire fogadják a hívásokat, bár az utóbbi alkalmakon valamivel ritkábban. Meglepő viszont, hogy munka közben többnyire kikapcsolva tartják a telefont: ez arra utalhat, hogy a vizsgált populáció inkább magánjellegű célokra használja ezt az eszközt.

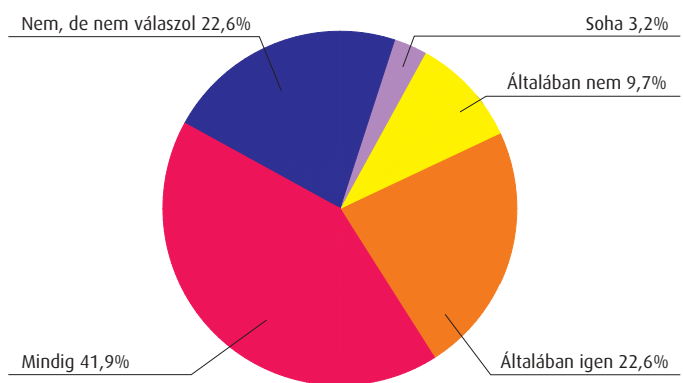
A fennmaradt négy helyzetet, amelyben számottevő volt a „nem kapcsolom ki, de ha megszólal, nem válaszolok” válaszok aránya, érdemes külön is szemügyre venni (9–12. ábra). Ezekből három ugyanis a legprivátabb szférákat érinti: az illemhelyet, a fürdőszobát, valamint a szexuális intimitás helyszíneit. A „bármikor és bárhol” való elérhetőség ezekben az esetekben válik igazán kézzelfoghatóvá.

A képtelen elkötelezett hívei kénytelenek szembesülni egyes felmerülő problémákkal, amennyiben el akarják kerülni az abszurd helyzeteket: a megkérdezettek egyötöde ugyanis mindig, további 40%-uk pedig többnyire fogadja a hívásokat, miközben az illemhelyen tartózkodik. Ugyanakkor a vizualitás szerelme-

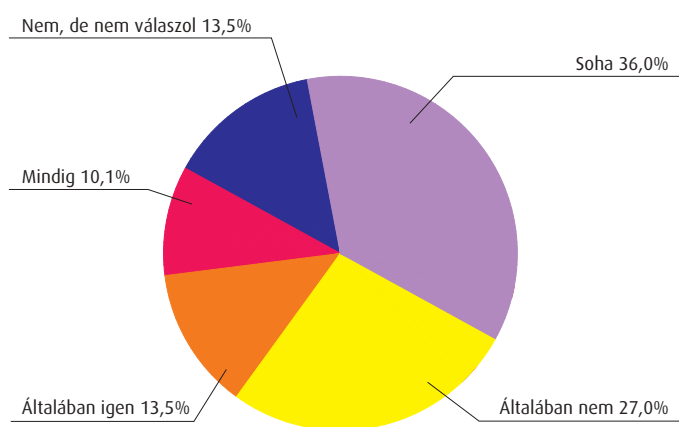
10. ábra: Kikapcsolás fürdés vagy zuhanyozás előtt



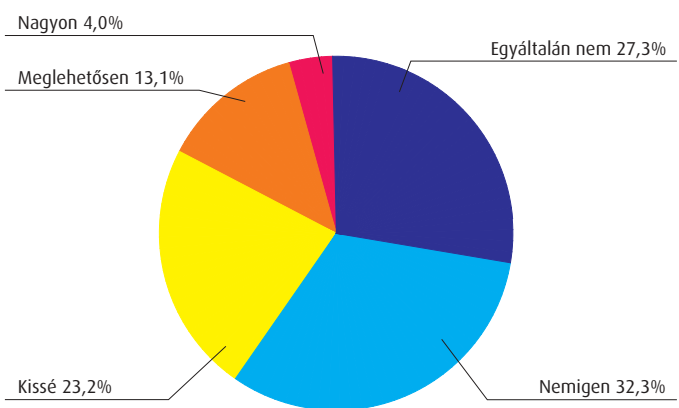
11. ábra: Kikapcsolás szexuális együttlét alatt



12. ábra: *Kikapcsolás vezetés közben*



13. ábra: *Mennyire jön zavarba, ha megszólal a mobilja barátta vagy családtaggal való beszélgetés közben?*



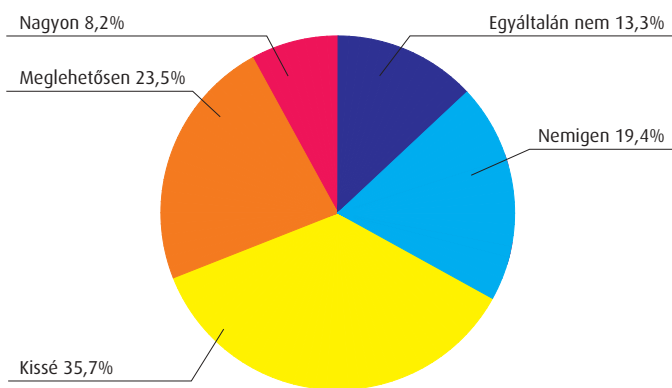
seit – persze a hívott fél esztétikumának mértékével arányosan – talán vigasztalhatja az a tény, hogy fürdés és zuhanyozás tekintetében sincs ez másképp, bár itt már többen vannak azok, akik nem veszik fel a telefont.

Különösen megdöbbenő lehet, hogy a megkérdezettek többsége szexuális érintkezés előtt sem kapcsolja ki minden esetben a mobiltelefonját – igaz, a megkérdezettek több mint 80%-a azért többnyire kikapcsolja, vagy ha nem kapcsolja is ki, nem válaszol. A vizsgált személyek több mint 3%-a az emberi lét legintimebb pillanataiban is bármikor kész hívásokat fogadni.

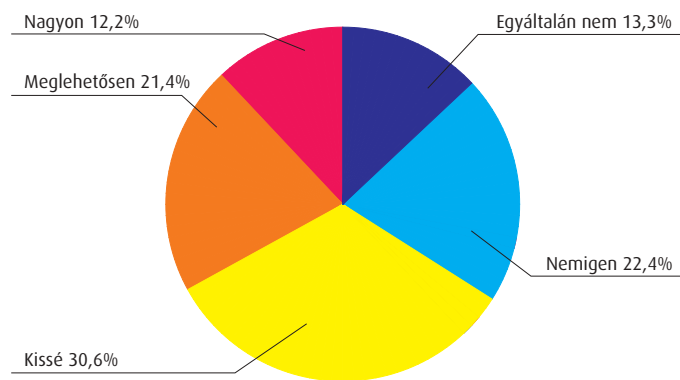
A megkérdezettek közel kétharmada vezetés közben is mindig, vagy többnyire hajlandó hívásokat fogadni. A baleset-veszélyességre vonatkozóan azonban messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le, hiszen ehhez azt is vizsgálnunk kellene, hogy mekkora arányuk használ kihangosító berendezést, amikor vezetés közben telefonál.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy miként reagálnak a megkérdezettek arra, ha személyes érintkezés közben szólal meg a telefonjuk (13. és 14. ábra). Baráttal vagy családtaggal való beszélgetés közben a megkérdezettek többsége nem vagy nemigen jön zavarba, ha hívást kap. Azonban ha olyasvalakivel való beszélgetés közben szólal meg a telefonjuk, akivel formális kapcsolatban állnak, akkor már sokkal megosztottabb képet kapunk. Jól látszik a 14. ábrán, hogy ebben az eset-

14. ábra: *Mennyire jön zavarba, ha megszólal a mobilja munkatárssal vagy távoli ismerőssel való beszélgetés közben?*



15. ábra: *Mennyire zavarja, ha barátai vagy családtagjai hallják a beszélgetést?*



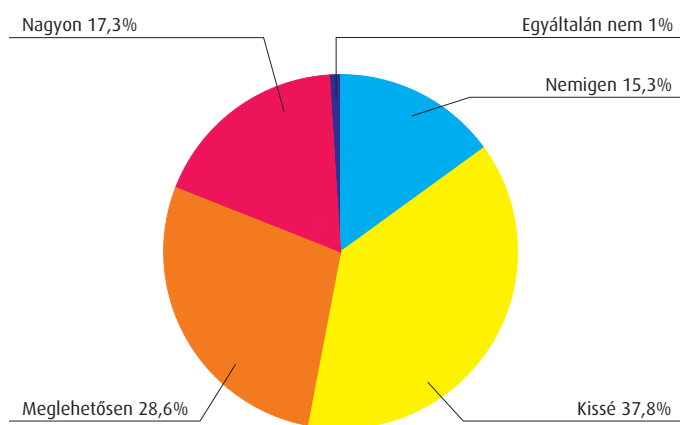
ben szinte tökéletesen kiegyenlítették a válaszok: a szélsőségek szinte pontosan ugyanolyan mértékben jelennek meg, és a semlegesebb válaszok dominálnak, majdnem tökéletesen a véletlen eloszlásnak megfelelő arányokat kialakítva.

Még ennél is tökéletesebb eloszlású válaszokat kaptunk arra a kérdésre, hogy mennyire zavarja a személyeket, ha nem csupán barátaik vagy családtagjaik jelenlétében szólal meg a telefonjuk, de az ott lévők hallják is, amit a beszélgetés során mondanak (15. ábra). A megkérdezettek több mint 10%-át kimondottan zavarják az ilyen helyzetek, ugyanilyen arányban vannak azonban azok, akiket ez egyáltalán nem zavar, a köztes attitűdök pedig szintén egyenlő arányban és egyre nagyobb számban jelennek meg.

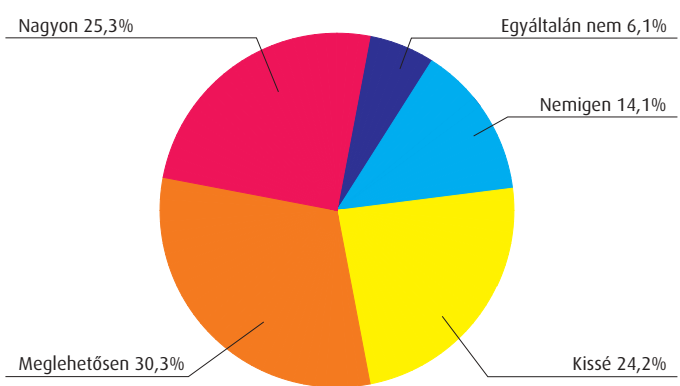
Akkor azonban, amikor távolabbi ismerősök, illetve vadidegenek jelenlétében kell beszélgetést folytatniuk, szinte lineárisan nő azoknak a száma, akik nagyon vagy meglehetősen zavarban érzik magukat: barátok esetében ez a szám együttesen 34%, távolabbi ismerősöknél már 46%, idegenek esetében pedig majdnem 56% (15., 16. és 17. ábra).

Nemcsak attitűdökre, hanem viselkedéses mozzanatokra is rákérdeztünk: azt próbáltuk megtudni, hogy a megkérdezettek milyen gyakran tesznek az ellen, hogy mások hallják, amit egy beszélgetés során mondanak, például úgy, hogy távolabb mennek, vagy eltakarják a szájukat (18. ábra). Itt sem talákoztunk

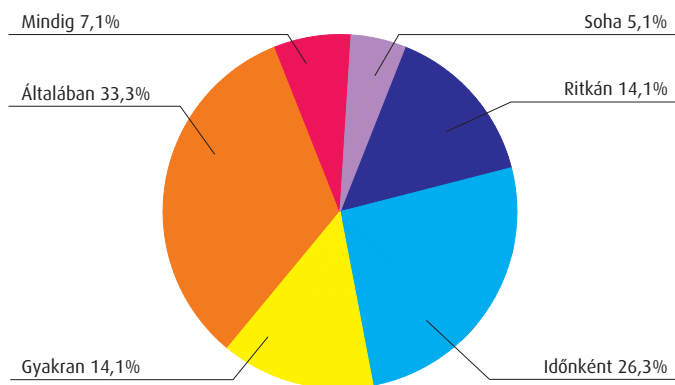
16. ábra: *Mennyire zavarja, ha munkatársai vagy távolabbi ismerősei hallják a beszélgetést?*



17. ábra: *Mennyire jön zavarba, ha idegenek hallják a beszélgetést?*



18. ábra: *Ha mások közelében szólal meg a telefonja, tesz-e az ellen, hogy hallják?*



azonban domináns állásponttal: mindegyik válasz előfordult, az egymással ellentétes álláspontok nagyjából azonos mértékben. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a mért attitűdök⁵ és a viselkedés között bár megbízható, de nem kiemelkedően magas korrelációt találtunk ($r=0.37$; $p<0.01$), vagyis sokan vannak olyanok, akiket bár zavar, hogy hallják a beszélgetéseiket, mégsem tesznek ez ellen semmit.

Ugyanakkor azok, akik igyekeznek elérni, hogy mások ne hallják beszélgetéseiket, a mobiltelefon használatát általában is személyesebb tevékenységként élik meg, így például jobban zavarja őket az is, ha valaki kölcsönkéri a telefonjukat ($r=0.31$, $p<0.01$).

Az extravertió és az időgazdálkodás mint személyiség tényezők lehetséges magyarázó szerepe

Vizsgálatunk egyik központi eleme egyes személyiségvonások és a mobilhasználati szokások kapcsolata. Kétféle eszközt használtunk: a Hans Eysenck által

⁵ Attitűdök alatt itt a fentebb szereplő „mennyire zavarja” típusú kérdések összességét értettük. Ez az általános „mások jelenlétével mint zavaró tényezővel szembeni” attitűd a későbbiekben is szerepelni fog.

kifejlesztett EPQ kérdőív E (extraverzió) skálájának magyar sztenderdjét,⁶ illetve a Richard Roberts⁷ vezetésével a sidney-i egyetemen nemrégiben kifejlesztett ATOMS (*Australian Time Organization and Management Scale* – Ausztrál Időszervezési és Időgazdálkodási Skála) saját fordítását.

Az EPQ E skálája az extraverziót mint stabil és nagyrészt genetikailag meghatározott vonást méri.

A tipikus extravertált szociábilis, kedveli a társaságot. Sok barátja van, mert szereti az embereket maga körül. ... A tipikus introvertált introspekcióra, elmélkedésre hajló. Előre tervez, mert nem szereti az izgalmakat, a váratlan eseményeket. Jobban kedveli a könyveket, mint az emberek társaságát. Közeli barátait kivéve tartózkodó.⁸

Úgy gondoltuk, hogy az extraverzióról meglévő személyiségpszichológiai tudás alapján joggal várhatjuk, hogy kapcsolatot találunk egyes, fentebb leírt mobilhasználati szokások és e személyiségvonás között. Az extraverzió azonban nem korrelált megbízhatóan sem azzal, hogy a személyek milyen gyakran tartják bekapcsolva a mobiltelefonjukat, vagyis mennyire engedik, hogy más egyének megtalálják őket privát idejükben, sem pedig azzal, hogy mennyire zavarja őket, ha mások – barátok vagy idegenek – hallják, amit egy beszélgetés során mondanak. Az E-skálán elért pontszám az idevágó viselkedéses komponenssel sem korrelált, vagyis eredményeink alapján nem függ az extraverzió mértékétől az, hogy valaki mennyire hajlamos megakadályozni, hogy mások hallják privát beszélgetését.

Talán ennél is meglepőbb, hogy az SMS-chat használata sem korrelál szignifikánsan az extraverzióval. Igaz, ezt az eredményt statisztikai szempontból magyarázhatja, hogy a vizsgált populáció döntő többsége soha nem használja ezt a funkciót (19. ábra).

Megbízhatóan, bár alacsony szinten korrelál viszont az extraverzió azzal, hogy milyen gyakran hordoznak az SMS-ek egyedi stílusjegyeket ($r=0.24$, $p<0.05$). Az extravertáltak tehát gyakrabban használnak sajátos rövidítéseket vagy egyedi írásmódot – vagy legalábbis hajlamosabbak így vélekedni magukról.

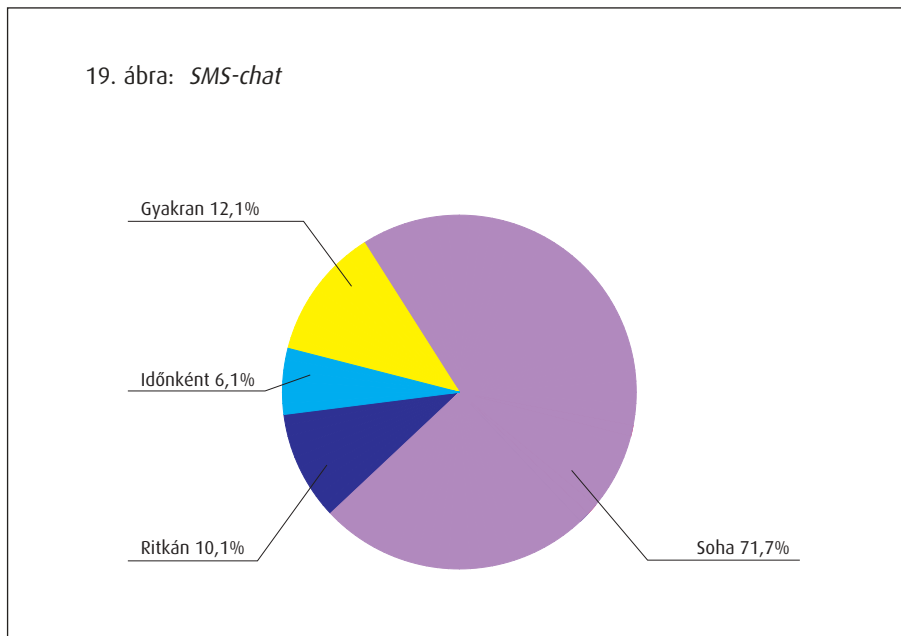
Kíváncsiak voltunk arra, hogy a személyek mennyire igyekeztek „testre szabni” a telefonjukat, vagyis a gyári beállításához képest – saját ízlésüknek megfelelően – megváltoztatták-e az előlapot, a csengőhangot, illetve az oplogót. Az erre

⁶ Matolcsi Ágnes, „Az Eysenck-féle Személyiség Kérdőív (EPQ) felnőtt változatának hazai adaptációja”, a Mérei Ferenc és Szakács Ferenc által szerkesztett *Pszichodiagnosztikai Vademecum* című kötetben, Budapest: Tankönyvkiadó, 1992, 270–281. o.

⁷ Richard Roberts személyes kommunikáció során bocsátotta rendelkezésünkre a kérdőívet és a faktorok leírását, amiért nagy hálával tartozunk neki.

⁸ Matolcsi, i. m. 271–272. o.

19. ábra: SMS-chat



való hajlandóság szintén kis mértékben, de megbízhatóan korrelált az extravertióval ($r=0.22$, $p<0.05$).

Az időgazdálkodást mérő kérdőív (ATOMS) az EPQ E skálájával ellentétben nem egyetlen tényezőt mér, hanem hat különálló alskálából áll. Ezek sorrendben a következők:⁹

1. Céltudatosság (*sense of purpose*). Ez a skála a céltudatosságot, a célok elérése iránti kitartást és a célok állítására való képességet méri. Tipikus állítás ebben a skálában: „motivált vagyok, hogy elérjem a céljaimat”, illetve „ha nehézségekbe ütközöm, feladom”. (Ez utóbbi természetesen fordítva pontozandó.)

2. Határidők betartása (*meeting deadlines*). Ez a faktor gyakorlatilag a „késlekedés” (*procrastination*) néven ismert személyiségtényező fordítottja. A skála azt méri: mennyire érzik úgy az emberek, hogy ők irányítják saját idejüket, és bölcsen, valamint hatékonyan be is tudják osztani azt. Egyúttal azt is méri, hogy mennyire mérik fel helyesen a különféle feladatok elvégzéséhez szükséges időt, és azt, hogy adott idő alatt mennyi feladatot lehet elvégezni. Jellegzetes állítás például: „realisz-

⁹ A faktorok és alskálák leírása szintén Richard Roberts személyes közlésén alapul.

tikusan mérem fel, hogy az egyes teendőkhöz mennyi időre van szükségem”, illetve „az utolsó pillanatra hagyom a teendőimet” (fordított pontozású).

3. Az időgazdálkodás mechanikus tényezői (*mechanics of time management*). Ez a skála az emberek azon képességét méri, amely lehetővé teszi, hogy különféle stratégiák, szokások és jellegzetes viselkedésminták segítségével megfelelően tudjanak gazdálkodni az idejükkel. Jellegzetes állítások: „listát írok a napi teendőimről”, „pusztán az emlékezetemre hagyatkozva is észben tartom a találkozóimat” (fordított pontozású).

4. Megküzdés az állandó változással (*coping with temporal flow*). Ez a skála két tényezőt mér egyszerre. Egyrészt méri a múlt-, jelen-, illetve jövőirányultságot, másrészt pedig azt, hogy a személy mennyire képes megküzdeni a változással és mennyire tud alkalmazkodni az új körülményekhez. Jellegzetes állítások: „nem bírom a változást”, illetve „félek attól, hogy mit tartogat a jövő” (mindkettő fordított pontozású).

5. A tervezésre való hajlam (*propensity to plan*). Az ebbe az alszállába tartozó tételek olyan viselkedésminták gyakoriságát mérik, amelyek éles ellentétben állnak az impulzivitással és a spontán cselekvéssel. A magas pontot elérő személyek előnyben részesítik a strukturáltságot és a rutinszerű cselekvéseket a rugalmassággal és a megjósolhatatlan kimenetelű helyzetekkel szemben. A következő állítások magas töltést adnak erre a faktorra: „szeretem a véletlenre bízni a dolgokat”, „nem tervezem meg előre, hogy mit fogok csinálni”, „szeretem a zaklatott életmódot” (mindenyik fordított pontozású).

6. Hatékony szervezőképesség (*effective organisation*). A teszt utolsó alszállája azt méri, hogy az emberek mennyire szeretik a rendezettséget maguk körül, és mennyire tartják rendben a munkához szükséges eszközeiket. Számos állítás arra vonatkozik, hogy a kitöltő személy mennyire érzi a rendetlenséget vagy a rendezetlenséget olyan tényezőnek, amely gátolja a hatékony teljesítményt. Például: „nem hagyok rendetlenséget az íróasztalomon”, „nyugodt vagyok, ha rendetlenség vesz körül” (ez utóbbi fordított pontozású).

Az időgazdálkodás faktorai a sztenderdizációs eljárás során pozitív korrelációt mutattak a lelkiismeretesség nevű személyiségtényezővel, valamint a cirkadián ritmussal, vagyis azzal, hogy valaki a nap mely napszakában – este vagy reggel – a legéberebb. Mindkettő, de különösen az utóbbi erős biológiai meghatározottságot mutat.

Saját kérdőívünkben egy hat kérdésből álló kérdéssor azt igyekezett feltárni, hogy a személyek mennyire hajlamosak a mobiltelefont az időgazdálkodás szempontjából funkcionálisan használni. A listában ehhez hasonló kérdések szerepeltek: „előfordul-e, hogy olyan programja van, amely az utolsó pillanatban kapott telefonhívástól függ”; „előfordul-e, hogy kieső (például tömegközlekedési eszközön töltött) idejét arra használja, hogy elintézzé szükséges hívásait”;¹⁰ „mielőtt elindul egy megbeszél programra, ellenőrzi-e egy telefonhívással, hogy időben ott lesz-e, akivel találkozik”; „szokott-e olyan mobiltelefonhívást kapni, amely megváltoztatja a napirendjét”, és így tovább.

Ez a saját készítésű alskála a fenti faktorok közül a harmadikkal és az ötödikkel mutatott szignifikáns korrelációt. Elmondható tehát, hogy akik magas pontot értek el az „időgazdálkodás mechanikus tényezői” skálán, azok hajlamosabbak a mobiltelefont is funkcionálisan, az időgazdálkodás egyik eszközeként használni ($r=0.38$; $p<0.01$). Ez persze nem meglepő, ám a megbízható korreláció mégis kiemelkedő fontosságú. Az adatok alapján ugyanis világosan látható: az a feltételezés, hogy a mobiltelefon az időgazdálkodás egyik fontos eszköze lehet, több mint pusztán spekuláció. Akik a hatékony időgazdálkodás érdekében rendszeres szokásokat alakítanak ki, és hatékony eszközöket vesznek igénybe, azok kezében a mobiltelefon ugyanolyan kellékké válik, mint a határidőnapló vagy a napi teendőkről készített lista.

Szintén jellemzőbb a mobiltelefon időgazdálkodási eszközként való használata azoknál, akik „a tervezésre való hajlam” skálán magas pontszámot értek el ($r=0.24$; $p<0.05$), ami azt mutatja, hogy a mobiltelefon a hatékony időgazdálkodáshoz szükséges rendszeres szokások részévé válhat: nem alkalmi eszköz, hanem az időgazdálkodási stratégia állandó része.

Akik a mobiltelefont saját időbeosztásuk hatékonyságának növelése érdekében használják, azokra jellemző, hogy mások idejét is tiszteletben tartják: az ilyen személyek, ha késnek egy találkozóról, gyakrabban használnak mobiltelefont, hogy erről értesítsék a rájuk várakozó(ka)t ($r=0.3$; $p<0.01$).

Az „előfordul-e, hogy olyan programja van, amely az utolsó pillanatban kapott telefonhívástól függ” kérdésre adott válasz két további időgazdálkodási faktoral is korrelált. Akik rendszeresebben kapnak ilyen hívásokat, azokra jellemzőbb, hogy könnyebben küzdenek meg az állandó változással járó időgazdálkodási problémákkal ($r=0.27$; $p<0.01$), ugyanakkor kevésbé jeleskednek a határidők pontos betartásában ($r=-0.23$; $p<0.05$).

Az időgazdálkodás mint személyiségvonás számos, az idő célszerű felhasználásához nem közvetlenül kötődő mobilhasználati szokással is összefügg. Akik rendszeresebben hagynak üzenetet hangpostán vagy üzenetrögzítőn, azok szín-

¹⁰ Ez a kérdés Laki János ötletén alapul, amelyért ezúton is köszönetet mondunk.

tén jobban figyelnek az időgazdálkodás mechanikus tényezőire ($r=0.26$; $p<0.01$) és céltudatosabbak ($r=0.2$, $p<0.05$). Mivel azonban ez a szokás a mobilhasználat időgazdálkodási eszközként való használatával is korrelál ($r=0.21$; $p<0.05$), így érdemes óvatosnak lenni az esetleges oksági hipotézisek felállításakor.

A mobilhasználatlaltal változó kommunikációs szokások

A mobilhasználati szokásokat illetően a stabil biológiai rendszerek hívei számára optimális magyarázat, ha olyan személyiségtényezőket tételezünk fel, amelyek meghatározzák a kommunikációs szokások egyéni különbségeit. Azonban mind az optimista, mind a pesszimista tábor jogosan teszi fel a kérdést: lehetséges-e, hogy az ilyen típusú magyarázat nem elégséges, és a mobilhasználat idővel átalakítja a kommunikációs mintázatokat, illetve a személyes tér és idő tagolását?

Ennek eldöntése érdekében megvizsgáltuk, hogy a fenti kommunikációs szokások mennyiben függenek attól, hogy az emberek milyen régóta rendelkeznek mobiltelefonnal. Azt tapasztaltuk, hogy az együttjárások kétségkívül rendkívül erősek.

A mobiltelefon időgazdálkodási szempontból funkcionális használata összefügg azzal, hogy a személy milyen régóta rendelkezik telefonnal ($r=0.37$; $p<0.01$). Ez erősebb, illetve ugyanolyan arányú összefüggés, mint amelyet az időgazdálkodás mint személyiségvonás egyes alfaktoraival való korrelációs számítás során találtunk. Látható tehát, hogy minél régebben rendelkezik valaki mobiltelefonnal, annál inkább megtanulja, hogyan használja azt a hatékony időgazdálkodás érdekében, függetlenül attól, hogy a többiekhez viszonyítva az időgazdálkodásban általában mennyire kiemelkedő.

Egyes konkrét szokásokon is jól nyomon követhető mindez. Minél régebben rendelkezik valaki mobiltelefonnal, annál jellemzőbb, hogy előre megtervezett napirendjén a telefon segítségével változtat ($r=0.3$; $p<0.01$), illetve annál gyakoribb, hogy kieső, például tömegközlekedési eszközön töltött idejét szükséges hívásainak elintézésére fordítja ($r=0.22$; $p<0.01$). A mobiltelefont megtanuljuk egyre hatékonyabban használni, ami önmagában nem túl meglepő. Viszont ezzel együtt megváltoznak az időgazdálkodás érdekében kialakult szokások is.

A személyes tér tagolását is alakítja a mobiltelefon. Akiknek régebben van mobiltelefonjuk, azokat kevésbé zavarja, ha mások előtt szólal meg a készülék, vagy ha mások hallják, amit egy beszélgetés során mondanak ($r=-0.24$; $p<0.05$).

A mobiltelefon kikapcsolásának gyakoriságában, vagyis az elérhetőség időtartamában láthattuk, hogy nagy különbségek vannak az egyes helyzetek és az egyes személyek között. Általánosságban elmondható azonban, hogy minél régebben van valakinek mobiltelefonja, annál ritkábban kapcsolja ki, így az elérhetőség időtartama is egyre nő ($r=-0.3$; $p<0.01$).

Következtetések

A bevezetőben vázolt vita kimenetele – nem túl meglepő módon – ezúttal sem dőlt el. Annyit azonban láthatunk, hogy az eredmények szerint mindkét – a változást és a biológiai rendszerekben rögzült stabilitást hangsúlyozó – tábor álláspontja mellett lehet empirikus érveket is felhozni. A mobiltelefon használatában mutatott változatosság magyarázatában – legalább részben – biológiai meghatározottságú személyiségtényezők is szerepet játszanak. Ugyanakkor a használati szokások aszerint is változnak, hogy a mobiltelefon használója milyen régóta rendelkezik készülékkel, ezért úgy tűnik, hogy a mobiltelefon idővel átalakítja a használó privát szféráját – mind a személyes teret, mind a személyes időt tekintve.

A vizsgálatok egy sor további kérdést és módszertani problémát is felvetnek. Egyrészt nem nyilvánvaló, hogy a mobil megvásárlása óta eltelt idő és a különféle szokások között milyen természetű az oksági összefüggés. Hiszen természetes, hogy minél idősebb valaki, annál régebben rendelkezik mobiltelefonnal ($r=0.4$; $p<0.05$). Ezért elvileg lehetséges, hogy a mobiltelefon megléte óta eltelt idő és az egyes szokások közti korreláció műtermék, és ezek a szokások valójában az életkorral változnak. A meglévő adatok alapján ez a kérdés nem dönthető el, már csak azért sem, mert a mintánkban szereplő személyek kora – lévén, hogy egyetemi hallgatók töltötték ki a kérdőívet – nagyon kis változatosságot mutat. Viszont ugyanezen okból nem is túl valószínű, hogy életkori változásokról lenne szó.

Másrészt – bár biológiai alapú vonások esetében nem túl valószínű, de – elvileg nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy a mobilhasználat idővel magát a személyiséget is megváltoztatja. E kérdés eldöntéséhez azonban hosszú időn át tartó, longitudinális, nyomkövetéses vizsgálatra volna szükség.

További gond, hogy a mobilhasználati szokásokról nem állnak rendelkezésünkre sztenderdizált kérdőívek, így a személyiségpszichológiai tényezők vizsgálata nehézkes. Ugyanakkor azt gondoljuk, hogy az eddigi vizsgálatok is figyelemre méltó eredményt hoztak. A kommunikációs eszközök és a személyiség viszonya pedig épp olyan fontos kérdés, mint az, hogy változik-e az emberi megismerés az új kommunikációs eszközök hatására – éppúgy érdemes tehát a további empirikus vizsgálódásra.